

stawie rozporządzenia Senatu na karę łańcucha i deportacji do Francji, co wywołuje oczywiście dodatkowe pytania o ich los w samej Francji. Okazuje się, że przestępstwa przeciwko przepisom o cenzurze karane były w Gdańsku przez sądy francuskie, ale autor nie wyjaśnia, czy były to sądy wojskowe, czy też utworzono specjalne sądy karne.

Końcówkę kartki omawianej monografii poświęcone są omówieniu zabiegów o reformy ustroju i administracji. Sam Napoleon to zapowiadał, a reprezentanci Wolnego Miasta przedstawiali różne projekty, najczęściej nawiązując do dawnych przywilejów. Po negatywnej ocenie projektów gdańskich komisji przez współpracowników Napoleona, nie powracano już do projektu nowej konstytucji w Paryżu i w otoczeniu cesarza. Nie zaprzestano natomiast prac nad projektem konstytucji w samym Gdańsku. W projekcie Hufelanda podkreśla autor „konsekwentnie przeprowadzoną monteskiuszowską zasadę podziału władz” (s. 94), ale to wcale nie wynika z szczegółowej analizy projektu. Przecież Senat miał być władzą najwyższą i miał łączyć władzę wykonawczą i ustawodawczą (s. 94)? Gdzież więc ten podział? Autor pisze, że Senat miał władzę ustawodawczą w postaci izby wyższej (wobec Rady Obywatelskiej). „Podstawowym organem władzy ustawodawczej miała być złożona ze 120 członków Rada Obywatelska” (s. 94), ale to określenie zaciemnia zagadnienie ustroju władz Wolnego Miasta, a zwłaszcza władzy ustawodawczej. Autor podkreśla, że Hufeland był „rzecznikiem zdobyczy tej epoki, epoki burżuazji” (s. 93), czego w projekcie Hufelanda nie dostrzega się (poza przepisami dotyczącymi przebudowy administracji). Opinia taka wynika być może z przekonania, że „największymi przeciwnikami jakichkolwiek radykalnych zmian ustrojowych byli sami Francuzi” (s. 41). W dodatku wspomniany projekt, oceniony przez autora jako „próba umiarkowanego unowocześnienia ustroju i usprawnienia administracji Wolnego Miasta Gdańska” (s. 96), wcale nie wszedł w życie. Podobny los stał się udziałem projektów konsula Massiasa, których zresztą nie poznajemy, a dowiadujemy się jedynie o zmienności koncepcji Massiasa i przerzucania się z jednej krańcowości w drugą.

Ostatni podrozdział poświęcony jest Trzeciemu Ordynkowi, który — wbrew opozycji Senatowi — potrafił rozszerzyć swoje uprawnienia i kształtować zręby nowego ustroju (s. 100-101). Wypadki historyczne uniemożliwiły wszakże dalsze zmiany ustroju Wolnego Miasta.

W podsumowaniu autor powraca do swojej głównej tezy, a mianowicie profrancuskich sympatii mieszkańców miasta i przemilczania ich przez władze pruskie oraz usuwania wszelkich świadectw, które mogłyby pożytywnie świadczyć o rządach francuskich w Wolnym Mieście. Wprawdzie to cecha wspólna zwycięzców, ale można by jeszcze dodać kilka słów o Świętym Przymierzu, które pilnowało m. in. krytycznego naświetlania rządów napoleońskich.

Praca Rozenkranza stanowi ważne uzupełnienie dziejów gdańskich, usuwa istotną lukę w historiografii miasta, ale pozostawia jeszcze dużo problemów do dalszych badań.

TADEUSZ CIESŁAK (Warszawa)

Recherches sur l'Histoire des Institutions et du Droit (Association d'Histoire Comparative des Institutions et du Droit de la République Socialiste de Roumanie), tom III, Bucarest 1979, ss. 207.

Z mieszanym uczuciem bierzemy do ręki kolejny, trzeci tom wydawanego od 1977 r. w języku francuskim rumuńskiego czasopisma prawnohistorycznego. Z jednej strony z satysfakcją odnotowujemy fakt dalszego rozwoju tego periodyku, którego objętość i tym razem, choć już bardzo nieznacznie, uległa powiększeniu.

Budzi natomiast żal, że firmujący jeszcze ten tom założyciel czasopisma, prezes rumuńskiej *Asociația de Istorie Comparativă a Instituțiilor și Dreptului* prof. Alexandru Herlea nie doczekał chwili pojawienia się go na półkach księgarskich.

W obejmującym 138 stron druku dziale rozpraw znajdujemy jedenaście opracowań, poświęconych w większości, lecz nie wyłącznie, problematyce prawno-historycznej. Otwiera go praca Iona Bembea, który skonfrontował wypracowaną przez włoską szkołę prawa karnego typologię przestępstw z rumuńskim folklorem odzwierciedlonym w starych balladach. Folklor ten wyodrębnił z ogólnej typologii niektóre rodzaje morderstwa (rytualne ofiary z ludzi, pozbawienie życia w gniewie albo z zemsty) jako osobną kategorię związaną ze specyficzną oceną moralną tych czynów w mentalności ludowej (s. 3-14).

W następnym artykule Emil Cernaia przedstawił wpływ tradycyjnych koncepcji na kształtowanie się prawnej reglamentacji własności nieruchomości w prawie rumuńskim. W okresie feudalizmu koncepcje te mocno oddziaływały zarówno na prawo zwyczajowe, jak i pisane, czego wyrazem była uznana powszechnie (z wyjątkiem Siedmiogrodu) wolność wypasu bydła nie tylko na gruntach chłopskich, ale i latyfundialnych. Natomiast w okresie kapitalizmu własność stała się prawem bezwzględny, a prawo swobodnego korzystania z pastwisk serwitutem, który w drugiej połowie XIX w. uległ likwidacji. Nie spowodowało to jednak zmian w stosunkach na wsi rumuńskiej, gdyż tradycja okazała się silniejszą od norm kodeksu cywilnego (s. 15-20).

Prawne aspekty (głównie cywilistycznej natury) kolonii rolniczo-manufakturowej we wsi Scăieni w okręgu Secueni (dzisiaj miasto Boldești — Scăieni w pobliżu Ploiești) znalazły omówienie w artykule Iona V. T. Cojocaru. Była to podjęta w 1835 r. próba realizacji na Wołoszczyźnie utopijnych koncepcji Karola Fouriera w formie osiedli falansterskich. Eksperyment ten załamał się de facto już w roku następnym, ale jego reperkusje prawne trwały dłużej, bo do 1840 r. (s. 21-25).

Vasile Gionea zajął się niektórymi aspektami kształtowania się własności nieruchomości w Siedmiogrodzie w wiekach średnich. Od X w. wspólna własność ziemi rumuńskich komun ruralnych przekształcała się stopniowo we własność feudalną z charakterystycznym dla niej rozróżnieniem *dominium eminens* i *dominium utile*. Przybrała ona postać własności królewskiej (króla węgierskiego), szlacheckiej i kościelnej, a w okręgach przygranicznych również chłopskiej, gdyż tam właśnie — ze względu na potrzebę obrony granic — dawne wspólnoty wiejskie zachowały swoją wolność i narodowy charakter (s. 59-76).

Alexandru Herlea poświęcił swoje opracowanie problematyce procesualistycznej, a w szczególności zagadnieniu ordaliów. Były one nieznanne najdawniejszemu prawu rumuńskiemu, co tłumaczyć należy rzymskim pochodzeniem mieszkańców Dacji i ich prawa. Pojawienie się tej instytucji na ziemiach rumuńskich było konsekwencją późniejszego oddziaływania prawa innych ludów (s. 97-104).

W ostatniej pracy z historii prawa Valeriu Șotropa skreślił dzieje adopcji braterskiej (*adoptio in fratrem*) na terenie dawnej Dacji. Instytucja ta — według świadectwa Herodota — znana była starożytnym Scytom, a pozostałości jej utrzymywały się w rumuńskich zwyczajach ludowych do XIX, a w niektórych okolicach nawet do XX stulecia (s. 135-138).

Historii doktryn politycznych i prawnych dotyczy artykuł Vasile M. Săssu o poglądach wojewody wołoskiego Neagoe Basaraba (1512-1521). Stanowią one swoistą syntezę różnych koncepcji ustrojowych: zachodniej, wschodniej, mieszaney i rodzimej proveniencji (s. 111-134).

Inne zamieszczone w tomie opracowania poświęcone zostały (podobnie jak w tomie II) problematyce nie związanej bezpośrednio z badaniami prawnohistorycznymi. Należy do nich artykuł Gheorghe Cristache o generale Alexandru I.

Solomonie (1833 - 1875), zwolenniku księcia Cuzy i prekursorze walki o niepodległość Rumunii (s. 27 - 34), rozprawa Petru I. Davida o stosunkach ludności dako-romańskiej z celtycko-bretońską do VI w. (s. 35 - 57), artykuł Aurel H. Gölimalaş o aktywności kupców z Lazistanu (zakaukaskiego kraju zamieszkanego przez spokrewnionych z Gruzynami lud „Lazes”) w Mołdawii w późnym średniowieczu (s. 77 - 96) oraz napisana po włosku praca Iona Sava Nanu, dotycząca twórczości artystycznej włoskiego malarza Giuseppe Vescovi (1866 - 1946) na terenie Rumunii (s. 105 - 110).

W dziale kroniki wydrukowane zostało m. in. sprawozdanie prof. Jean Philippe Lévy z Paryża z zorganizowanych w dniach 29 maja - 1 czerwca 1978 w Antwerpii „Journées d'Histoire du Droit”. Zwrócono w nim uwagę na liczny stosunkowo udział w tej imprezie historyków prawa z krajów Europy wschodniej. Wśród nekrologów znajdujemy wspomnienia pośmiertne o dwóch dobrze w Polsce znanych uczonych: prof. Louis Theo Maes (1918 - 1978) z Antwerpii, który był organizatorem wspomnianego kongresu, i o prof. Mihaile Andrejewie (1911 - 1978) z Sofii.

W dziale recenzji cmówiono 15 książek rumuńskich i zagranicznych. *Polonica* reprezentuje tu polsko-węgierski zbiór prac z historii nowożytnej administracji w Europie pt. *Studien aus der neueren europäischen Verwaltungsgeschichte*, pod redakcją A. Csizmadii i L. Pauli'ego (Pécs 1978) oraz praca ks. M. Żurowskiego *Le développement de la notion canonique de la célébration conditionnelle du mariage* („Studia Canonica”, t. II, Ottawa 1977, nr 1).

LESŁAW PAULI (Kraków)

Istoria dreptului Romanesc, vol. I, pod red. V. Hangi i P. Narcu, Editura Academiei, Bucuresti 1980, s. 664; franc. spis treści, ss. 659 - 664.

Jest to część pierwsza zakrojonej na trzy tomy syntezy historii ustroju i prawa Rumunii pod ogólną redakcją prof. I. Ceterchi, obejmująca okres od schyłku wspólnoty rodowej po koniec feudalizmu. Tom powstał przy współudziale 14 autorów spośród których szczególnie znani pozostają u nas — nieżyjący już G. Cront i A. Herlea, a z pozostałych V. Georgescu, O. Sachelarie czy V. Sotropa. Całość ujęcia rozpada się na dwie części poświęcone: początkom państwa i prawa oraz rozwojowi tych instytucji w epoce niewolnictwa (s. 31 - 126), a następnie feudalizmu (s. 127 - 602). W ramach pierwszej z nich przedstawiono zagadnienia w trzech przekrojach czasowych — rozpadu wspólnoty rodowo-plemiennej, organizacji politycznej geto-dackiej i wpływów rzymskich. W części drugiej zastosowano podział na dwa okresy — wczesnego i rozwiniętego feudalizmu. To w pierwszym z nich ukształtować miały się podstawy prawa rumuńskiego, wywodzonego przez autorów z Wołoszczyzny (s. 172 - 190). Dobę rozwiniętego feudalizmu omówiono w trzech płaszczyznach (poczynając od przełomu XIII i XIV w.), cały czas porównując ze sobą urządzenia Wołoszczyzny, Mołdawii i Siedmiogrodu. I tak w pierwszej z nich traktuje się o stosunkach społecznych i źródłach prawa. W drugiej mowa jest o ustroju państwa łącznie z organizacją sądów, procedurą, prawem karnym (?) i międzynarodowym. W trzeciej wreszcie części mowa jest o prawie prywatnym (s. 471 - 581), oraz myśli politycznoprawnej (?). Wykład cechuje stałe dążenie do nasycenia wywodów materiałem faktycznym, oraz częste odwoływanie się do źródeł i literatury. Wybór tej ostatniej w układzie problemowym zamieszczony został na końcu tomu (s. 603 - 642), który zamyka skondensowany indeks terminologiczny.

S.R.